

До 2029 року також передбачається:

- удосконалити механізм надання державної підтримки особам з ООП відповідно до фактичних даних закладів освіти;
- удосконалити програми перепідготовки за робітничими професіями для осіб з ООП, у тому числі ветеранів війни;
- надавати сім'ям дітей з ризиком набуття ООП ранню підтримку;
- проаналізувати, наскільки ефективно на місцях реалізовано Національну стратегію та визначити стратегічні напрями подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні на 2030–2040 роки.

Отже, зміни в усіх аспектах інклюзивного навчання, передбачені Національною стратегією, дають можливість зробити освіту для осіб з ООП більш якісною та особистісно спрямованою. Розвиток інклюзивної освіти у найближчі роки буде визначатися поєднанням інноваційних технологій, підвищенням кваліфікації педагогів, покращенням законодавчої бази та зміцненням партнерських відносин.

Власний внесок до цілеспрямованого розвитку інклюзивного суспільства – це відповідальність кожного громадянина, і перш за все нас, освітян. Бо ми є найпотужнішим ресурсом для досягнення дітьми з ООП вищих освітніх результатів та отримання кращих шансів для самостійного забезпечення власного життя.

Висновки. Уже найближчими роками нові тенденції у розвитку інклюзивної освіти, які визначатимуть її якість та доступність, запрацюють. Для цього передбачається вдосконалення системи моніторингу різних аспектів, що стосуються інклюзивного навчання, створення належного інклюзивного середовища у закладах освіти, їхнє ресурсне забезпечення та підвищення компетентностей педагогів.

Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року – дуже перспективний документ. Але ще важливішим за ухвалення є його цілісне, системне впровадження. А воно буде можливим лише завдяки спільним зусиллям уряду, місцевих громад, освітніх закладів, громадських організацій та сімей.

Використані джерела

1. Медіа «Нова українська школа». URL: <https://nus.org.ua/news/v-ukrayini-shvalyly-natsionalnu-strategiyu-rozvytku-inklyuzyvno-navchannya-shho-vona-peredbachaye/>
2. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на 2024–2029 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
3. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
4. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

На допомогу Вчителю

УДК 811.16

Марина ГРЕБЕНЮК, Галина ШЕВЧУК,
методисти відділу інформаційного забезпечення освіти ВІППО

Використання фемінітивів у науковому та офіційно-діловому стилях

Останніми роками в українській мові все більше використовуються фемінітиви. Це свідчить про розвиток мови, але не завжди їх уживання доцільне. Розглянуто правила послуговування фемінітивами у стилях з високою мірою стандартизації.

Ключові слова: фемінітиви, правопис, спільний рід, суфікси, гендерне реформування мови.

Maryna Hrebenuk, Halyna Shevchuk. The Use of Femininities in Scientific and Official Business Styles.

In recent years, the use of feminine gender has been increasing in the Ukrainian language. This indicates the development of the language, but their use is not always appropriate. The rules of using femininities in styles with a high degree of standardization are considered.

Keywords: femininities, spelling, common gender, suffixes, gender reform of the language.

Постановка проблеми. Фемінітиви є однією з найактивніших і найдинамічніших категорій сучасної української мови. На хвилі національно-мовного пуризму активне творення і вживання фемінітивних інновацій часто розуміється як характерна риса української мови, що відрізняє її від російської. Але насправді ця тенденція притаманна всім мовам, у тому числі, хоч і меншою мірою, російській. В українській її поживляють насамперед позамовні чинники, пов'язані зі зростанням ролі жінки в суспільстві та із ширшими процесами демократизації, а також розповсюдженням новочасних західних лівих ідей.

Варто витримувати баланс між здоровими змінами у мові та радикальною гендерною реформою. Найменш сприйнятливі до подібних новацій стилі високостандартизовані – науковий та офіційно-діловий.

Виклад основного матеріалу. Існують назви осіб чоловічого й жіночого родів: *аптека́р* – *аптека́рка*, *архіте́ктор* – *архіте́кторка*, *ветерина́р* – *ветерина́рка*, *економі́ст* – *економі́стка*, *депутат* – *депутатка*, *опозиціо́нер* – *опозиціо́нерка*. Особливо широко фемінітиви використовуються в розмовному мовленні, тому вони не завжди фіксовані словниками.

Фемінітиви поширені і в мовах, що мають категорію роду, як-от українська (чоловічий, жіночий, середній, спільний), і в тих, що цієї категорії не мають. Способи творення фемінітивів при цьому різні.

В англійській, одній із мов, у яких немає граматичного роду, під фемінітивами розуміють назви посад і фахів, вони є явищем рідкісним, адже більшість назв робіт в англійській нейтральні.

Для мов, у котрих рід є, фемінізація професійних назв в останні десятиліття стала актуальною для включення жінок у «поле видимості» мови, адже при нейтральних назвах робіт (*worker* = *he* та *she*) охопність семантики втрачається (*працівник* = *він*). Те, як означати жінок у мові (нейтралізація чи специфікація), вирішується для кожної мови зокрема.

30 травня 2019 року набрав чинності новий правопис, що містить правила творення фемінітивів («Правопис суфіксів. Іменникові суфікси», § 32. -ик, -ник / -івник, -льник): **-к-(-а)**, **-иц-(-я)**, **-ин-(-я)**, **-ес-(-а)**.

За допомогою суфіксів **-к-(-а)**, **-иц-(-я)**, **-ин-(-я)**, **-ес-(-а)** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі.

Найуживанішим є суфікс **-к-(-а)**, бо він поєднуваний із різними типами основ: *авторка*, *дизайнерка*, *директорка*, *редакторка*, *співачка*, *студентка*, *фігуристка* та ін.

Суфікс **-иц-(-я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстальниця*, *набірниця*, *порадниця* та **-ень**: *учениця*.

Суфікс **-ин-(-я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчиня*, *плавчиня*, *продавчиня* і приголосний: *бойкиня*, *майстриня*, *лемкиня*.

Суфікс **-ес-(-а)** рідковживаний: *дияконеса*, *патронеса*, *поетеса* [11].

Однак орфографія встановлює написання, а не стилістичні норми, тож тут може йтися про фемінітиви і в розмовному стилі та просторіччі.

Окрім того, Інститут української мови Національної академії наук виступив з офіційним роз'ясненням цього пункту правопису. В ньому, зокрема, йдеться: «Прихильники гендерного реформування мови нерідко посиляються на „Український правопис“ у редакції 2019 року, що нібито санкціонував широке творення фемінативів. Однак це твердження не має об'єктивних підстав. Відповідний розділ правопису (§ 32, п. 4) лише наводить мовні засоби, за допомогою яких в українській мові протягом багатьох десятиліть, а то й століть, утворюються слова на зразок *співачка*, *порадниця*, *кравчиня*, *поетеса* та ін. Правопис відображає те, що вже усталилося в українській мові, він не дає рекомендацій щодо творення фемінативів-неологізмів» [5].

Міністерство економіки України офіційно дозволило фемінітиви для посад працівниць, утворених за правилами чинного правопису, у кадровій документації, тобто трудових книжках, наказах, кадровому і загальному діловодстві, кореспонденції та всіх інших галузях праці, де застосовується класифікатор професій. У наказі мовиться: «За потребою користувача при внесенні запису про назву роботи до кадрової документації окремого працівника, професійні назви робіт можуть бути адаптовані для означення жіночої статі особи, яка виконує відповідні роботи (відповідно до пункту 4 параграфу 32 Українського правопису). Наприклад, *інженер* – *інженерка*, *верстатник широкого профілю* – *верстатниця широкого профілю*, *соціолог* – *соціологиня*» [3].

Проте голова Національної комісії зі стандартів державної мови Оріся Демська заявила, що, згідно із Законом «Про засади функціонування державної мови», встановленням її стандартів займається Нацкомісія, а не Мінекономіки. Тому окреме міністерство може впроваджувати фемінітиви лише для свого відомства, а не на рівні держави. Ця заява фактично перекреслює можливість використання фемінітивів за Класифікатором [9].

Державна служба якості освіти заявила, що дотримується норм нової редакції правопису щодо вживання фемінітивів. Державна міграційна служба зазначила, що посадові особи у практичній діяльності також дотримуються положень нового правопису.

А ось яку позицію щодо найменування посад, котрі займають жінки, має Міністерство внутрішніх справ. Воно визнає рекомендації застосовувати норми та правила нової редакції правопису в усіх сферах суспільного життя, зокрема, в діловому стилі

мовлення, проте вважає, що офіційними, основними назвами посад, професій і звань є іменники чоловічого роду: *директор, дипломат, ректор, міністр, нотаріус, прокурор*. Ці слова вживаються для позначення чоловіків і жінок та підкреслюють не стать людини, а її службове і соціальне становище. Що стосується нормативно-правових документів, то, згідно з установленою офіційно-діловою етикою, прийнято вживати слова в чоловічому роді, що ніяким чином не дискримінує права жінки.

Існують усталені фемінітиви: *учителька, секретарка, касирка, продавчиня, учениця* тощо. Їх багато, вони звучать природно і не викликають глузування. Штучно внесені «мисткині» і «медикині» навряд чи будуть сприйняті освіченими людьми.

У науковому й офіційно-діловому стилях української мови іменники жіночого роду на означення професій вживаються доволі рідко. Спостерігаємо стійку традицію використання іменників чоловічого роду на позначення осіб жіночої статі. Тож в офіційному мовленні слід віддавати перевагу формам чоловічого роду, навіть якщо нині вони мають співвідносні форми жіночого роду іменників, що називають осіб за посадою, професією, званням: *зарахувати на посаду касира Петрову, нагородити лейтенанта Павлишину, виступила професор Біла, доручити інспекторові Дем'янівській*. Уживання форм жіночого роду вмотивовано лише тоді, коли вказівка на стать є обов'язковою й не може бути виражена іншими засобами: *виступи українських фігуристок, концерт відомої піаністки*.

В суто офіційних, ділових документах, з іменниками на позначення посад, професій, звань та ін. залежні прикметники узгоджуються у формі чоловічого роду, хоч у тексті йдеться про жінок: *старший сержант Петрова; провідний науковий співробітник Вишневська*. Із жіночим прізвищем узгоджуються лише дієслова у формі минулого часу жіночого роду: *професор Іваненко зауважила, старший сержант Іванчук доповіла*. Іменники жіночого роду із суфіксами **-ш-**, **-их-** не можуть бути використані в офіційному діловому мовленні через розмовний або жаргонний характер: *секретарша, касирша, лікарша, головиха*.

За словами експертів Інституту мовознавства імені Олександра Потебні Національної академії наук України, прихильники фемінітивів апелюють до того, що в українській мові є давня традиція давати окремі позначення чоловіків і жінок за ознакою професії, заняття, соціального стану (*учитель / учителька, gospodar / господиня, майстер / майстриня*) і є словотвірні засоби, які дозволяють розширювати цю традицію. Але в механічному

тиражуванні фемінативів мовознавці вбачають такі ризики:

- У сприйнятті носіїв української мови це часто призводить до творення неприродних слів на зразок *вождиця, ворогиня, мерка, політикеса* тощо.

- Фонетичне й структурне насилля над мовою.

- Акцентування гендерних відмінностей може позбавляти висловлення змістової чіткості та однозначності. Коли йдеться про посаду, професію, рід занять тощо, а не про конкретну особу, традиційно вживають форми чоловічого роду: *вчитися на стоматолога, звернутися до адвоката, вибори президента, статус депутата*. У контекстах, де відповідне слово вживається в найбільш загальному значенні, використання фемінітива може вводити в оману або сприйматися двозначно. Наприклад, у вислові «*вона є однією з кандидаток на посаду*» не зрозуміло, чи є, крім кандидаток, ще й кандидати чоловічої статі.

- Не від усіх іменників чоловічого роду можна утворити назви жіночої статі: *мер, екстрасенс, пілот, лейтенант, суддя, вівчар, штукатур, академік, посол, електрик*.

Звісно, в українській мові є широка можливість використання фемінітивів. Питання в тому, це офіційне чи неофіційне мовлення. В офіційно-діловому стилі граматичний рід виконавців дій, назв осіб за професією, посадою, званням та ін. частіше, ніж в інших, не відповідає статі. При виборі однієї з форм роду в цьому стилі треба мати на увазі:

1. Офіційними, основними назвами посад, професій і звань є іменники, що мають форму чоловічого роду: *директор, дипломат, ректор, міністр, нотаріус, прокурор*. Ці слова вживаються для позначення чоловіків та жінок і підкреслюють не стать людини, а її службове й соціальне становище. Наприклад: *нараду провела проректор О. М. Іваненко; декан факультету О. К. Іванишин ознайомив викладачів з новими правилами вступу до університету*.

2. Значна частина слів може утворювати паралельні форми чоловічого і жіночого родів: *журналіст – журналістка, студент – студентка, аспірант – аспірантка, лікар – лікарка, лаборант – лаборантка, дипломник – дипломниця*. Наведені слова жіночого роду є цілком літературними відповідниками, але їм надається перевага в художньому, публіцистичному, розмовному стилях.

3. Деякі форми слів (ж. р.) із суфіксами **-к(а)**, **-ш(а)**, **-их(а)** не відповідають нормам літературної мови: *керівничка, фізичка, сторожиха, бригадирша, професорша, дикторша*. Ці іменники використовуються у просторічному мовленні. Обмежене вживання цих слів зумовлене також тим, що ці форми означають посаду жінки і найменування дружини за чоловіком. Усе це створює двозначність, що не допускається в діловому стилі.

4. Відсутні відповідники жіночого роду у всіх складних назвах посад, звань: *головний бухгалтер,*

генеральний секретар, віцепрем'єр, старший викладач, статист-дослідник, змінний майстер тощо.

5. Текст набуває офіційного характеру, якщо слова, залежні від найменування посади, узгоджуються з цим найменуванням у формі чоловічого роду і в тих випадках, коли мова йде про жінок: *головний лікар дозволив; змінний черговий інженер завершив роботу*. Проте якщо в документі зазначено прізвище жінки, яка займає названу посаду, то підпорядковані дієслова узгоджуються з прізвищем і вживаються у формі жіночого роду, наприклад: *головний бухгалтер Кравченко Галина Іванівна дозволила видачу грошей; директор Іванова В. П. оголосила подяку*.

6. Вживання найменувань жіночого роду виправдано в тих випадках, для яких вказівка на стать бажана, але не може бути виражена іншими засобами. Наприклад: *Успіхи українських гімнасток є закономірними*.

7. Форми жіночого роду можуть використовуватись тоді, коли назви посад, професій стосуються переважно жінок або чоловічі відповідники мають інші позначення: *домогосподарка, кастелянка (каштелянка), манікюрниця, доярка, балерина; закріпилася пара медсестра – медбрат*.

8. Не варто утворювати фемінітиви тоді, коли за правилами додається суфікс, а утворюється немілозвучне слово (наприклад, «*мисливчиня*», «*воїнка*») або яке має інше лексичне значення (наприклад, «*пілотка*», «*вівчарка*», «*електричка*», «*академка*», «*штукатурка*»). У таких випадках краще сказати: *жінка-воїн, пані посол*.

Ще один складний випадок – коли фемінітив має інше значення, ніж відповідний маскулінитив: *захисниця, заступниця* – це не зовсім те, що *жінка-захисник, пані заступник*. *Захисниця, заступниця* – це жінка, яка оберігає когось від чогось лихого.

9. Суфіксальний спосіб творення назв жіночих професій поширений у живому спілкуванні, за винятком окремих слів, у яких відповідний суфікс змінює лексичне значення, наприклад: *секретар – секретарка*,

друкар – друкарка. Слово *секретар* означає людину за її офіційною посадою (найчастіше виборною) типу *секретар сільради, секретар правління* й іменником *секретарка* не замінюється, хоч на цій посаді працює й жінка. А іменник *секретарка* означає особу жіночої статі, що працює технічним секретарем. Така ж лексична невідповідність спостерігається і в іменниках *друкар – друкарка*. Іменник *друкар* означає особу (і чоловіка, і жінку), що тиражує поліграфічну продукцію в друкарні, а словом *друкарка* називали жінку, яка працювала на друкарській машинці.

10. Суфікси **-ш-**, **-их-**, утворюючи фемінітиви, вносять до лексичного значення слова додатковий компонент: *генеральша* – це не жінка на генеральській посаді, а дружина генерала, *директорша* – це дружина директора. А слова *кухарка, ткачиха* (дружини кухаря, ткача) часто набувають і зневажливого відтінку порівняно з нейтральними *куховарка, ткаля*.

У чинному законодавстві України немає фемінітивів. В офіційних документах немає формулювань «заступник / заступниця міністра», скрізь лише «заступник міністра», адже саме такою є офіційна назва посади, хоча її може обіймати особа і тієї, й тієї статі. В офіційно-діловому мовленні граматичний рід виконавців дій, назв осіб за професією, посадою, званням частіше, ніж в інших стилях, не відповідає статі. У докторки педагогічних наук у документах записано *доктор, методистка* працює на посаді *методиста, вчителька* – на посаді *вчителя*. Якщо ці люди не змінили диплом чи запис у трудовій книжці (а таких абсолютна більшість), в офіційному мовленні треба використовувати офіційні назви.

Висновки. Фемінітиви в українській мові переважають у розмовному, публіцистичному та художньому стилях, але майже не притаманні офіційно-діловому та науковому. Тому їх не рекомендовано використовувати в цих стилях, адже слід дотримуватися чинної норми.

Використані джерела

1. Лозова М. С. Фемінітиви у новій версії українського правопису. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://kppk.com.ua/pedrada/Lozova.pdf>
2. Механічне тиражування фемінітивів спотворює мову. URL: <https://vseosvita.ua/c/news/post/76354>
3. Наказ Мінекономіки від 18.08.2020 № 1574 «Про затвердження Зміни № 9 до Національного класифікатора ДК 003:2010». URL: <https://me.gov.ua/view/cc190a8b-9cca-46ef-8ef6-45aeb861a176>
4. Правильне вживання назв професій та посад жіночого роду. URL: <https://ukrainian.stackexchange.com/questions/Правильне-вживання-назв-професій-та-посад-жіночого-роду>
5. Про фемінітиви в сучасній українській мові. URL: <https://www.inmo.org.ua/news/про-фемінітиви-в-сучасній-українській-мові.html>
6. Про фемінітиви, або Про учнів та учениць. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/pro-feminityvy-abo-pro-uchniv-ta-uchenytys-97609.html>
7. Рогач М. Методична розробка на тему «Фемінітиви» для учнів 11 класу. URL: <https://naurok.com.ua/feminitivi-u-dilovomu-splukuvanni-340950.html>
8. Фемінітиви. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фемінітиви>
9. Фемінітиви на старті: коли «міністерки» з'являться в офіційній документації. URL: <https://chytomo.com/feminityvy-na-starti-koly-ministerky-z-iavliatsia-v-ofitsijnij-dokumentatsii/>
10. Філологія Вікторія Руденко: «Жінки, розширюючи коло своєї діяльності, розвивають мову»: сайт Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. URL: cdu.edu.ua
11. Український правопис: електронна версія офіц. вид. URL: <https://www.inmo.org.ua/pravopys-2019.html>